

NOBEL
MEDICUS®

PORTRELER

PROF. DR. NUSRET H. FİŞEK (1914-1990)

Temel Halk Sağlığı Kavramları

Çağatay Güler, Ankara

HAYATI

Bu yazıda Prof. Dr. Nusret H. Fişek'in (1914-1990) yaşam öyküsü özetlendikten sonra bazı kavramsal tanımlarla ilgili yaklaşımları kendi anlatımıyla sunulacaktır.

Prof. Dr. N. Fişek 21 Kasım 1914 yılında Sivas'ta doğdu. 1932'de, Kabataş Erkek Lisesi'nin Fen Kolundan mezun oldu. 1938 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni birincilikle bitirdi. İlk resmi görevi Adana Sıtma Enstitüsü kurs tabipliğidir. 1940 yılında askerlik hizmetini tamamladıktan sonra Sağlık Bakanlığı Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde Bakterioloji Şubesi asistanlığına atandı ve Bakterioloji ihtisasını tamamladı. 1952'de Harvard

Üniversitesi'nden Bakterioloji ve İmmünoloji konusunda doktora derecesi aldı. Tıp bilimleri felsefe doktoru olan ilk Türk'tür. Bu doktorayı yaparken ikincil olarak biyokimya ve biyoistatistik konularını seçti. Türkiye'ye döndükten sonra Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün Serum ve Aşı Şubesinde uzman olarak görevlendirildi, daha sonra Bakterioloji Tahlil ve Kontrol Şubesi Müdür Muavini olarak görev yaptı.

1952 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyokimya Enstitüsü asistanlığına ek görevli olarak atandı. 1956 yılında uzmanlık sınavını başardı. Böylece iki temel tıp biliminde uzman oldu. Meslek yaşamının yaklaşık on sekiz yılını laboratuvarında geçirmişti. 1955 yılında Dünya Sağlık Örgütü

(WHO) tarafından Biyolojik Standardizasyon Eksperi (bilirkişisi) olarak görevlendirilmiştir. 1955 yılında Mikrobiyoloji Doçenti oldu. 1958 yılında Ankara Hıfzıssıhha Okulu'na müdür olarak atandı.

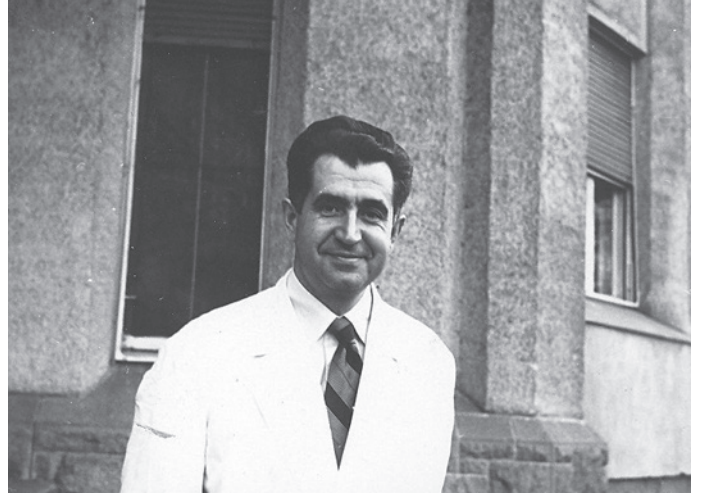
1960 yılında Refik Saydam Hıfzıssıhha Okulu Müdürlüğü görevinin yanında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarlığını da üstlenmesi istenmiştir. Bu dönemde kısa bir süre Sağlık Bakanlığı'na da vekalet etmiştir. 1965 yılına değin çeşitli bakanlar ile çalıştıktan sonra, iki kez müsteşarlıktan alındı; ikisinde de Danıştay kararı ile görevine dönmesine rağmen etkin ve işlevsel çalışmanın olanaksızlığı nedeniyle bu görevini bırakarak akademik yaşama döndü ve 1963 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde kurulmuş olan Toplum Hekimliği Enstitüsü müdürlüğüne geçti. 31.5.1966 tarihinde Ankara Üniversitesi Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi Halk Sağlığı Profesörlüğüne atandı.

1965 yılında Etimesgut Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgesi'nin, 1975 yılında ise Çubuk Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgesi'nin kurulmasını sağlamıştır. Onun başında olduğu, 15 yıllık dönemde Toplum Hekimliği Enstitüsü, uluslararası bir saygınlık kazanmış ve ülkemizin bu alandaki itici gücü olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile birlikte gerçekleştirilen bir projeye, Enstitü'nün içinde "Hacettepe Üniversitesi – Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırıcı Yetiştirme Merkezi" oluşturulmuştur.

Daha sonra Hacettepe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesi Dekanlığı, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü Kurucu Müdürlüğü (6 yıl süre ile), Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanlığı, International Editorial Advisory Committee of the Population Information Program of the George Washington University Medical Center Üyeliği, Dünya Nüfus Araştırmasının değerlendirilmesi, WHO/HRP Hizmet Araştırmaları Steering Komitesi Üyeliği, Dünya Sağlık Örgütü İcra Komitesi Üyeliği (1949-52) görevlerinde bulunan Prof.Dr.Nusret H.Fişek, Türk Tabipleri Birliği Başkanlığı (1983-1990) da yapmıştır.

Görüldüğü gibi 3 Kasım 1990'da aramızdan ayrılan Prof.Dr.Nusret Fişek hizmete çağrıldığında yönetsel görevleri de etkin bir biçimde yürüten üstün nitelikli bir akademisyendir. Bu görevlerde yaptığı hizmetler, görev yaptığı ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarda bıraktığı kalıcı ve silinmez izler onun teknik danışmanlık standardının ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

O'nun, 1961 yılında 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun"a yerleştirdiği

temel ilkeler arasında, sağlam bir toplumsal örgütlenme de bulunmaktaydı. Fişek'in kaleminden bu yasayla yaşama geçen ilkeler, Dünya Sağlık Örgütü'nün 1978 yılında Alma-Ata'da 134 ülkenin katılımıyla yaptığı toplantı sonunda yayınladığı bildirgesine büyük ölçüde yansdı.

Bütün bunların yanında üstün eğitici özelliği, davranış modeli olarak ortaya koyduğu örnek, emekli olduktan sonra kendisine adanan bir kitapta şu satırlarla ifade edilmektedir:

"Verba volent scripta manent" yazardı duvarınızda, "söz uçar, yazı kalır". Çok severdiniz şu dörtlüğü:

"Allah'a kul olduk kalübelada
Bu yolda ikrarımız var
Üç günlük ömr için fani dünyada
Kula kul olmamak kararımız var"

İlkeleriniz vardı, ilkelerimiz olsun isterdiniz. Bilimin sağduyunun süzgecinden geçmiş ilkelerimiz. "Bir insan aynı suçtan iki kez cezalandırılmaz" derdiniz. Birinde mum ışığı görerseniz fenerinizi kısırdınız, daha bir parlсын diye. Yetenek testi ile seçerdiniz yetiştireceğiniz insanları. Her yazdığımızı okur; "Bilginizi göstermek için değil, öğretmek için yazınız" derdiniz. Siz ki öğretmendiniz. "Herkesin herkesten bir şey öğrenebileceğini" vurgular, "özveriyi" gösterir, "doğruyu", "bilimseli" öğütlerdiniz. Size nereden seslensek yanıt alırdık; yanıt alırdık ne zaman mektup yazsak; Her söylediğimizi dinler, en değerli şeyinizi, "zamanınızı veririniz. Siz ki öğretmendiniz. Öğrencileriniz sistemli düşünme zorunluluğunu, matematik öğrenme zorunluluğunu, "o duyarsa ne der" diye düşünme zorunluluğunu duyardı. Siz ki, rahatsız olurdunuz, yüzünüze karşı övülmekten. İnandığınız her şeyi yazar, altını imzalarınız. El bin yanlısını örtmeye çalışırdı, siz bir yanlısını kınardınız.

Bu kitap size adanmıştır. “Bedensel, ruhsal ve sosyal bakımlardan tam bir iyilik halindeki” insanlardan oluşmuş bir toplum için her zaman itici bir güç olacak insana, öğretmenimize:”

Yazdığı “Halk Sağlığına Giriş” kitabının önsözünde taç cümlesi olarak Atatürk’ün “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir. İlim ve fennin gösterdiği yol dışında hareket cehalettir, delalettir, hıyanettir” sözünü yerleştirmiştir.

“İyi bir hekimin Sağlık hizmetlerinin sevk ve idaresinde de başarılı olacağı yanılıgı yaygındır. Sağlık hizmetlerinin sevk ve idaresi felsefe ve yöntem bakımından hasta tedavisinden ayrı bir konudur. Bu nedenle sağlık hizmetlerini ilim ve fennin gösterdiği yolda geliştirebilmek için halk sağlığı konusunda eğitim ve araştırma yapan merkezler kurmak, bilim adamı ve teknik yönetici yetiştirmek zorunluğu vardır. Ülkemizde son 25 yılda halk sağlığı alanında kayda değer gelişmeler oldu. Kadın ve erkek birçok bilim adamı yetişti. Bununla beraber ülkemizde bir bilim olarak halk sağlığı halâ emekleme dönemindedir. Halk sağlığı alanında daha çok bilim adamına, bilimsel yönetimi bilen yöneticiye ve toplum hekimliği görüşünü benimsemiş hekime, hemşireye ve ebeye gereksinim vardır.”

Dr. N. Fişek Dünya Sağlık Örgütü’nün “Sağlık yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halidir” biçimindeki tanımına çok önem verir ve “Sağlık ile ilgilenen herkesin, özellikle yönetimlerin, bu tanımlamayı bütün boyutları ile kavraması gerekir. Tanımlamanın en ilginç yönü de sağlığın sosyal iyilik hali ile koşullanmasıdır. Gerçekten sosyal zorlar (stres) sağlığın yitirilmesinde önemli bir etkindir” der.

Hastalığın sadece biyolojik bir süreç olmadığını, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgu olduğunu belirtir. Bir toplumun kültür düzeyi ve ekonomik gücü yükseldikçe hasta sayılma eşiği düşerek biyolojik hastalık tanımına yaklaştığını belirtir.

Sağlığın hem bireysel hem de toplumsal olarak yiyecek sağlama, barınak bulma ve zevk almadan sonra geldiğine dikkat çeker. Yaşamın tehlikeye düşmesi durumunda durumun değiştiğini, bu nedenle doğabilecek büyük etik sorunu şöyle açıklar:

“..yaşamının tehlikeye düştüğünü hisseder ve yaşamak, biraz daha yaşamak için, her şeyini verebilir. Kendisine bu durumda yardım edebilecek kişi de sadece hekimdir. Bu durum meslek ahlâkı yönünden kritik bir durum yaratmakta ve hekimliği fazla kazanç yolu sayanların hastaları sömürmesine yol açmaktadır. Bu nedenle hekimin kamu görevlisi olması ve Devletin vereceği ücret karşılığı hastaları tedavi etmesi veya Tabipler Birliği’nin hasta- hekim ilişkisini etkin bir biçimde kontrol etmesi meslek ahlâkı yönünden zorunlu çözüm yollarıdır...”

Hekim hasta ilişkisi açısından şunları vurgular:

“Hastalıklara kişi yönünden bakarken hatırd tutulması gereken bir nokta da, kişi için en önemli hastalığın kendisi veya yakınının hastalığı olduğudur. Konuya hekim açısından bakarsak genellikle hekimlerin teşhis ve tedavisi güç ve yüksek teknolojiyi gerektiren hastalıkları önemli saydıklarını görürüz. Bu iki farklı görüş arasındaki çelişkiyi bilmek hekimlik uygulamaları yönünden önemlidir. İyi bir hekim her hasta ile yakından ilgilenmeli olguları .kendi değer hükümleri ile değil hizmet ettiği kişinin değer hükümleri ile değerlendirmelidir. Örneğin; pnömoni kolay teşhis ve tedavi edilen bir hastalık olduğundan hekim açısından ne ilginç ve ne de önemlidir. Çocuğu pnömoni olan bir anne için ise en önemli bir hastalıktır. Daha doğru bir deyim ile anne için önemli olan çocuğun hayatıdır. Bu nedenle hekim bir hastane polikliniğinde olsa bile çocuğa ve onun hastalığına çok önem verdiğini anneye gösterme zorundadır.”

Halk sağlığının son yüzyılda basit uygulamalardan ibaret kalmayarak birçok bilim dallarından oluşan bir disiplin ve bu bilimin uygulamalarını kapsayan hizmet alanı olduğunu vurguladıktan sonra bu alanda ilk bilimsel yapıtın John Peter Frank’ın yazdığı «Sağlık Polis Hizmetleri Sistemi» adlı altı ciltlik olduğunu, Frank’ın bu yapıtında o günkü hekimlik bilgileri çerçevesinde insan sağlığının korunması ve yaşam süresinin uzatılması için ne gibi önlemler alınması gerektiğini sistemli bir biçimde sunduğunu” belirtir. Halk Sağlığının bir bilim olarak gelişmesinde önemli

katkısı olan bilginlerden birinin de Milton Joseph Rosenau olduğunu söyler.

Halk sağlığı ile ilgili terim kargaşasına dikkat çektikten sonra bazı halk sağlığı terimleri ile ilgili olarak şu açıklamaları yapar:

“Halk Sağlığı, İngilizce «Public Health» ve Fransızca «Sante Publique» sözcüklerinin yanlış bir çevirisidir. Doğrusu «Kamu Sağlığı» olması gerekirdi. Ancak dilimizde Halk Sağlığı terimi yerleştiğinden, yeni bir terim yaratmamak için, alışılan terimi kullanma gerekmektedir. «Public Health» terimi 19. yüzyıldan beri kullanılmaktadır. Bu süre içinde, anlamında değişimler olmuştur. Bugün için klasik olarak kabul edilen aşağıdaki tanımı 1923 yılında C. - E. A. Winslow yapmıştır : «Halk Sağlığı, organize edilmiş toplum çalışmaları sonunda çevre sağlık koşullarını düzelterek, bireylere sağlık bilgisi vererek, bulaşıcı hastalıkları önleyerek, hastalıkların erken tanı ve koruyucu tedavisini sağlayacak, sağlık örgütleri kurarak, toplumsal çalışmaları her bireyin sağlığını sürdüreceği bir yaşam, düzeyini sağlayacak biçimde geliştirerek hastalıklardan korunmayı, yaşamın uzatılmasını, beden ve ruh sağlığı ile çalışma gücünün artırılmasını sağlayan bir bilim ve sanattır.»

“Toplum Hekimliği terimine gelince, İngilizce (Community Medicine» teriminin çevirisi olan bu terim ilk kez 1960 yılında ABD’de Kentucky Üniversitesi Tıp Fakültesinde kurulan bir bölümün adı olarak kullanılmıştı. Bu bölümün kurucusu olan K. Deuschle Toplum Hekimliği eğitiminin amacım şöyle tanımlamıştır: «Toplum Hekimliği eğitiminin amacı; öğrencilere, sağlık personelinin oluşan bir ekiple toplum içinde koruyucu ve iyileştirici hekimliğin nasıl uygulanacağını, epidemiyolojik ve sosyal bilim yöntemlerini kullanarak toplumun sağlık sorunlarını ve bunların önemlilik derecelerini saptamayı ve uygulamalardan alınan sonuçları değerlendirmeyi öğretmektir.»

Toplum hekimliği tanımındaki zamana bağlı değişiklikleri şöyle açıklar:

“1960’lardan bu yana çok yaygın olarak kullanılan bu terimin tanımında zamanla önemli farklılıklar oluşmuştur. Toplum Hekimliğini, mahalle veya köy hekimliği veya az gelişmiş yörelere sağlık hizmeti götürmeyi öngören bir proje gibi anlayanlar yanında bunu çağdaş bir tıp felsefesi olarak tanımlayanlar da vardır, Bu görüşte olanlara göre; «Bir toplumu oluşturan herkesin bedence, ruha ve sosyal yönden tam iyilik halinde olması için kişiye, sosyal, biyolojik ve fizik çevreye yönelik önlemlerin tümelci bir yaklaşım ile planlanması ve uygulanması görüşü toplum hekimliğidir».

“İngiltere’de ise toplum hekimliği bir meslek olarak, halk sağlığında çağdaş gelişimi yansıtan bir terim olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre; «Toplum hekimisi, belirli bir toplumdaki sağlık sorunlarını ortaya çıkaran, bu sorunları çözümlenmeleri için çeşitli dallardaki uzmanlara yol gösteren, bu hizmetlerin gelişmesini gözleyen ve değerlendiren kişidir».

“Koruyucu hekimlik: Pek çok kimse koruyucu hekimliği halk sağlığı ile eş anlamda sayar. Similie ve Kilbourn’a göre halk sağlığı ile koruyucu hekimliğin arasında fark vardır. Ancak bu fark amaç ve sonuçta değil, sorumluluğun kimde olduğu noktasındadır. Kişinin ve toplumun sağlığını korumak ve geliştirmek bir kamu hizmeti olarak ele almıyor ise bu halk sağlığı hizmetidir. Kişinin sağlığını koruma ve geliştirmeyi bireysel düzeyde ele almak koruyucu hekimliktir.”

Bütün bu tanımların ışığında “sosyal hekimlik” nasıl tanımlanacaktır? Bunu şöyle açıklar:

“Sosyal hekimlik terimi ilk kez 1946’da Guerin tarafından kullanılmıştır. Guerin’e göre «Sosyal hekimliğin konusu, hiç bir doktrin ve ideolojiye bağlı olmadan, hekimlik (medicine) ile toplum arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve hekimlik hizmetlerinin toplum yararına geliştirilmesidir». Bu terimin de tanımlanmasında zamanla değişimler olmuştur. Grotjahn sosyal hekimlik terimi ile hekimlik uygulamasında sağlık sigortasının kullanılmasını anlar. Grotjahn, sosyal etkenlerin sağlık ile ilişkisini incelediği kitabına sosyal patoloji adını vermiştir”

“Çok kullanılan terimlerden biri de hijyen'dir. Bu terim çoğunlukla Fransız ve Alman kaynaklarında kullanılmaktadır. «Hygiene publique» ve «Soziale Hygiene» Halk Sağlığı ile eş anlamdadır. Hijyen terimi İngilizce'de genellikle halk sağlığının özel konuları için kullanılır. Örneğin; çevre hijyeni, besin hijyeni, kişisel hijyen gibi.”

“İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Profesörü Dr. Hirsch'm Hijyen adlı kitabındaki konulara bakılırsa hijyenin çevre sağlığı ile eş anlamda olduğu düşünülebilir. Osmanlıca'daki hıfzıssıhha sağlığı koruma demektir. Bu terim de hijyen ile eş anlamdadır.”

“Son yıllarda kullanılan bir diğer terim de toplum sağlığı (Community Health)'dır. Bazılarına göre bu halk sağlığı ile eş anlamdadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yayınladığı sözlükte toplum sağlığı teriminin anlamının açık olmadığı yazılıdır. Bunun halk sağlığı, toplum hekimliği ve çevre sağlığı ile eş anlamda olduğunu kabul edenler vardır. Timmer ve Hansan'ın anketini yanıtlayan İngiltere'deki sosyal hekimlik profesörlerine göre bu terimler eş anlamdadır. Jeffery de bu çeşitli terimlerin halk sağlığındaki gelişme aşamalarını yansıttığı görüşündedir. Terim kargaşasının en akla yatkın çözümü bu yanıtır.”

Prof. Dr. Nusret Fişek koruyucu hekimlikle ilgili olarak da şu saptamaları yapar:

“Koruyucu hekimlik çok önemli ve başarılı olmasına karşın hiçbir zaman gerektiği ölçüde değerlendirilmemiş ve bir hastanın tedavisi daima kişileri daha fazla etkilemiştir. Bu da doğaldır. Çünkü insan kaybettiği şeyin değerinin farkına varır. Sağlığını koruduğunuz kişi onu kaybetmediği için değerini anlayamaz. Bu nedenle kültür düzeyi yüksek kişiler hariç - kimse sağlığını korumak için hizmet istemez ve para ödememez..Korumanın çok önemli ve örgüt eli ile yürütülen bir hizmet olması ve halk tarafından para ödeyerek satın alınmaması nedeni ile koruyucu hekimlik hizmetleri her ülkede devlet hizmeti olmuştur ve memur, hekim, hemşire ve ebeler eli ile yürütülme zorunluğu doğmuştur.”

Bu kavramsal yaklaşımları ön plana çıkararak, tanımsal ayrıntıların anlaşılmasına bu kadar önem veren bilim insanı iki temel tıp alanında uzman, tıpta felsefe derecesi almış, ulusal ve uluslararası birçok sağlık sorunun çözümüne katkı yapmış, yönetsel üst düzey görevleri sırasında ülkemizin sağlık sorunlarını çözmeye yönelik özgün bir sistemi uygulamaya sokan, halk sağlığı ve toplum hekimliği ile ilgili attığı dev adımların yanı sıra kuruluşunu sağladığı Nüfus Etütleri Enstitüsü ile ülkemizde demografinin babası olan Prof. Dr. Nusret Fişek'tir. Bu tanımları zaman zaman yeniden anımsamakta yarar var.

YAZIDA GEÇEN KAYNAKLAR

- Prof. Dr. Nusret Hasan Fişek, <http://nusret.fisek.org.tr/ozgecmisi/>, 3.09.2016.
- Aksoy, M., Bermek, E.: İdealist bilim adamı Prof.Dr. Nusret Fişek'in anısına. Çalışma Ortamı, Sayı:5, Kasım 1992
- Çalikoğlu, A.S., Hatun, Ş.: Prof. Dr. Nusret Fişek ile son söyleşi. Tıp Dünyası Sayı:2, Nisan 1991.
- Fişek, N. H.: Sağlık hakkı ve yeni Anayasa. Cumhuriyet Gazetesi 5 Ağustos 1982
- Güler, Ç. Bulancak Onuncu Köyüm Benim, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 1987.
- Uğurlu, M.C.: Bir toplumsal hekimlik önderi: Prof. Dr. Nusret H.Fişek. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 45:2, 1992